

Проблеми правового виховання в сучасній Україні («Круглий стіл»)

ти ключовим у розвитку демократичної, соціальної, правової Української держави, а розробка його теоретико-методологічних засад – необхідною умовою цього процесу.

Надійшла до редакції 30.03.2009 р.

В.О. Лозовой, *д-р філос. наук, професор
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ

Процес розбудови й утвердження суверенної, демократичної, правової, соціально орієнтованої держави органічно пов'язано зі становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій і самосвідомості всіх верств населення, особливо молоді. Важливу роль у цьому мають відігравати всі ланки освіти й виховання, завданням яких має бути формування у громадян, перш з все у підростаючого покоління, ідей і понять про соціальну справедливість, права й обов'язки людини, громадянина, вміння обстоювати свої права, інтереси, переконання, усвідомлення своїх обов'язків, толерантності до поглядів іншого тощо.

Формування правосвідомості і громадянської відповідальності, непримиримого ставлення до антигромадянських проявів і злочинності, порушень правопорядку в суспільстві й готовності до боротьби з ними, в цілому високого рівня культури населення – стрижнева лінія правового виховання. Виховання правової культури в населення, в різних його вікових групах базується на використанні всіх наявних засобів, що мають у державі й суспільстві.

Правова культура громадян, особистості, як правило, складається зі знання права і змісту свого правового статусу, усвідомлення доцільності й соціальної необхідності права в суспільстві й уміння користуватися пра-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

вовим інструментарієм, установленим у державі. Вона поєднує в собі розвинену правосвідомість (культуру правових почуттів і культуру правового мислення) й правомірну поведінку як свідоме втілення в життя почуттів, правових знань і правового досвіду.

Можна сказати, що правова культура особистості виявляється у правомірній поведінці, де значимим елементом суб'єктивної сторони виступає мотив такої поведінки, від якого залежить стійкість останньої. Як правило, дослідники привертають увагу до 3-х типів мотивації правомірної поведінки:

а) правомірна поведінка під страхом покарання;

б) конформістська правомірна поведінка;

в) свідомо правомірна поведінка.

Зрозуміло, що більш стійкою є свідомо правомірна поведінка, а менш – під страхом покарання. Домінування того чи іншого типу мотивації багато в чому визначається правовою культурою макросередовища (суспільства, спільноти) і мікросередовища, їх правосвідомістю. Чим вища їх правова культура, тим більше вона впливає на свідомий вибір правомірної поведінки.

Процес формування особистості і її правової культури – це діалектична єдність впливу

– об'єктивного й суб'єктивного, стихійного й цілеспрямованого. Це перш за все вплив соціального середовища як на макрорівні, так і на мікрорівні (безпосереднє оточення – сім'я, навчальний, виробничий колектив тощо). Соціальне середовище на різних рівнях може демонструвати, пропонувати приклад, як позитивний, так і негативний. Підсилювати, використовувати вплив позитивного досвіду, соціального середовища на індивіда й обмежувати, пом'якшувати, коригувати стихійний, негативний покликаний цілеспрямований процес виховання, зокрема правового.

Правове виховання, як і виховний процес взагалі, складається з таких ланок:

а) правова освіта (просвіта),

б) формування правового мислення, систематизації правових знань й перетворення їх на внутрішні переконання особистості, навичок належної, правомірної поведінки, потреби і здатності до постійної правової самоосвіти й самовиховання,

в) вироблення непримиримого ставлення до аморальності, злочинної поведінки,

г) виховання готовності й умінь протистояти злу. У системі виховних заходів і засобів особливе місце посідають сила позитивного прикладу правомірної поведінки різних суб'єктів,

Проблеми правового виховання в сучасній Україні («Круглий стіл»)

особливо керівників, посадових осіб, державних службовців, працівників правоохоронних органів та ін.

Основними суб'єктами правового виховання були й залишаються освітні заклади, правоохоронні органи, засоби масової інформації, трудові колективи, громадські організації. Правове виховання, виховна функція суду, прокуратури, органів внутрішніх справ є частиною їх роботи, спрямованої на підвищення правової культури широких верств, зокрема молоді. Саме правова практика, її культура є суттєвим чинником правового виховання. Вивчення досвіду формування правової культури населення зарубіжних країн допоможе системно підійти до організації правового виховання різних вікових груп молоді і взагалі громадян незалежної України, щоб успішно побудувати демократичну, соціальну, правову державу.

М. Вебер у роботах «Протестантська етика і дух капіталізму» та «Протестантські секти і дух капіталізму» [Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990] аналізує стан справ у Німеччині, де домінувало лютеранство, у США, де панував баптизм, й у Великій Британії, де переважало англіканство. Він обґрунтовує місце й роль релігійного чинника в структурі

соціальних утворень, звертає увагу на вплив релігійних ідей, служіння Богу, релігійно-етичних настанов (установок) протестантського раціоналізму на матеріальну сторону життя, характер і спосіб здійснення економічної діяльності, форми її мотивації. Автор зауважував, що виконання світських обов'язків служить за будь-яких обставин єдиним засобом бути угодним Богові. Реалізація в життєвій практиці принципу раціональності пов'язується М. Вебером з розвитком протестантизму і становленням капіталізму. Протестант уявляв себе «знаряддям» Бога, вважав за необхідне діяти в цьому світі йому на славу, розглядаючи свою працю як призначення від Бога, тобто працювати повинен протестант на земному терені заради Бога. Успішність внутрішньо-світських справ протестанта наче б то була свідоцтвом його обраності. За психологією він діяльна людина, яка не уявляє можливим для себе нетрудовий спосіб життя. Оскільки, на переконання М. Вебера, релігійність аскетичних сект діяла всюди протягом декількох віків як у Європі, так і в Америці, вона й заклала основи поведінки. Без повсюдного утвердження тих якостей і принципів методичної життєвої поведінки, які насаджувались релігійними спільнотами, капіталізм і досі

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

(навіть в Америці) не став би тим, чим він є зараз. Поряд зі старанністю й покірністю ніщо так не допомагає молодій людині завоювати собі позицію (стан, положення) в суспільстві, як пунктуальність і справедливість в усіх справах. Можна стверджувати, що традиційна релігійність з її вірою в існування абсолютних підвалин людського буття продовжує здійснювати вплив і на сучасників.

Рефлексуючи стосовно західноєвропейського розуміння права Г.В. Гегель у свій час писав: «...Право і всі його визначення засновуються виключно на незалежній (вільній) особистості, на самовизначенні ...Суспільство є той стан, єдино у якому право тільки й має свою дійсність... Моє право на відому річ є не тільки володіння, але як володіння відомою особою воно є власність, правове володіння... те, що слід робити щодо явища, ставлення до іншої особи, – розвивається до обов'язку іншого поважати моє право» [Г.В. Гегель. Філософія духа. – М., 1956]. Слід звернути увагу на те, які поняття використовує філософ, коли говорить про право: «незалежна (вільна) особистість», «самовизначення» особистості, «приватна власність», «громадянське суспільство», «обов'язок іншого поважати моє право». У європейській цивілізації поступово скла-

даються й удосконалюються договірні правові відносини, особливо під впливом протестантизму і просвітництва формується незалежна, але поважаюча права інших особистість. Західноєвропейське суспільство століттями виробляло, культивувало любов, повагу до права, розвивало правову свідомість.

У життєдіяльності людських спільнот важливе місце посідають звичаї, традиції, сталі стереотипи поведінки. Послідовна безконфліктна їх передача від одного покоління до іншого забезпечує стабільність розвитку соціальної спільноти (соціальної організації). Ідеться про спадковість ціннісно-мотиваційних настанов у правовій сфері й у юридичній діяльності, у ставленні до права, його вимог, приписів, норм, законів. Розвиток правової культури здійснюється як процес сприйняття досвіду попередніх етапів та поколінь і безконфліктної його адаптації до нових умов. Така модель її розвитку демонструє, що культура дітей є похідною від культури батьків. На це суттєво впливали й моноетнічність, осілість, особливості менталітету, звичаєве право й етнічна правосвідомість, відсутність правового нігілізму, протестантизм з його релігійно-економічним, прагматичним світоглядом. Іншими словами, здійснюється правова соціалізація

Проблеми правового виховання в сучасній Україні («Круглий стіл»)

на рівні соціального середовища, формуються механізми саморегуляції ще в підлітковому віці. Обмеження поведінки і дій у дитячому, підлітковому, юнацькому віці, з одного боку, і стереотипи поведінки оточуючих, приклад політичної, бізнесової еліти, державних службовців, працівників правоохоронних органів – другого, закладають традиційні правила поведінки.

Правова соціалізація харак-

терна для багатьох країн, де домінує протестантизм. Це Велика Британія, Німеччина, Скандинавські країни, США та ін. У наукових джерелах цих країн не ставиться в приклад і не розглядається проблема правового виховання, правового просвітництва, а якщо це й робиться, то як перевиховання кримінальних елементів з кримінологічних позицій, як робота в пенітенціарних установах.

Надійшла до редакції 30.03.2009 р.

Є.М. Мануйлов, *д-р філософії, професор
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ФАХІВЦІВ ПРАВА

Україна йде шляхом розбудови демократичної правової держави. Тому проблема правової культури громадян, тим паче фахівців права, є актуальною і своєчасною. Її дослідженнями останнім часом займалися такі відомі вчені, як С. Алексєєв, Є. Аграновська, І. Воронова, О. Петришин, М. Попов, П. Робінович, Ю. Тодика та ін. Питання формування правової культури стоять у центрі уваги таких нау-

ковців, як Л. Герасіна, В. Головченко, О. Данільян, Г. Дігтяр, О. Дзьобань, Г. Климова, С. Максимов, М. Требін та ін. Але саме поняття «правова культура» тлумачиться ними по-різному. Наприклад, Попов М.І. стверджує, що це основа відтворення в суспільстві правового досвіду, розвитку інтелектуального й духовного потенціалу народу. Вона становить собою систему духовних і матеріальних цінностей у